

Circular nº 21

Abril 2007

Amics de Besalú i el seu comtat

EDITORIAL

Al darrer butlletí us informàvem que l'objectiu més ambiciós, potser, de tota la història d'Amics de Besalú anava endavant. Doncs bé, la cosa va agafant forma i ja tenim dates, que seran els dies 3, 4, 5 i 6 de Setembre. En aquests dies durem a terme les jornades "Medioevum" de cultura medieval, d'acord al conveni signat amb la UdG.

En els darrers dies el prof. Boto i la prof. Varela ja han anat confeccionant previsions de programes. Sembla ser que la inauguració anirà a càrrec d'un dels més prestigiosos medievalistes a nivell mundial, de la Universitat de la Sorbona de Paris. També la nostra tresorera està activant moltes tecles per tal d'obtenir els ajuts institucionals necessaris. Segur que començarem un camí que portarà a la nostra entitat a la tranquil·litat de fer una tasca adequada a les funcions que la societat espera de nosaltres. Per altra banda, com que diuen allò de "la vida continua", estem a punt per començar les activitats normals de cara curs d'Amics de Besalú: Les sortides mensuals s'estan ultimant, amb la intenció de presentar-vos un programa variat i atractiu per tal que tots pugueu venir-hi. El Seminari de Romànic arribarà a la 16ª edició i repetirem la fórmula de l'any passat, és a dir, donarem tarima a joves estudiants de doctorat: Una vegada més, Amics de Besalú ajudarà a gent jove a donar les primeres passes de la presentació en públic dels seus estudis.

En aquest mateix butlletí ja us anunciem la data per l'Assemblea Ordinària corresponent a aquest exercici. Allà us podrem presentar més detalladament els resultats de l'any passat i les previsions pel futur. No hi falteu, doncs veureu que estem en un bon ritme i no ens convé afluixar.

I, sobre tot, recordeu que l'any que bé farem 50 anys (quasi res !!!) i entre tots, vosaltres també, hem de pensar un programa digne del prestigi d'un centre d'estudis com Amics de Besalú.

LLIBRES

Títol: Diccionari d'arquitectura romànica catalana

Autor: Dr. Joan F. Cabestany, Dra. M. Teresa Matas

Edita: Termcat, Centre de Terminologia, Barcelona, 2006.

Pròleg: Dr. Joan Martí i Castell.

De bon principi, el "Diccionari d'Arquitectura Romànica Catalana" era una eina necessària. Fins a l'edició d'aquest llibre hi havia una vacil·lació denominativa en el camp conceptual de l'art romànic català.

El Dr. Joan F. Cabestany i la Dra. M. Teresa Matas, de tots coneguda la seva gran trajectòria científica (Amics de l'Art Romànic de Barcelona, l'edició de "Lambart" entre altres moltes activitats), promouen amb aquest llibre un repertori lexicogràfic que estableix d'una vegada les denominacions més representatives de l'art romànic. Amb ell, disposem d'un repertori fiable des de el punt de vista de la correcció. En definitiva, és una eina útil per a la comunicació entre especialistes i afeccionats de l'art romànic català.

El llibre constata d'uns 250 termes catalans específics del nostre romànic, amb definició i amb els equivalents corresponents al castellà, francès, italià, anglès i alemany. Les definicions —com es diu en la Introducció del llibre— contenen únicament els trets distintius de cada concepte. Totes les informacions provenen de fons documentals fiables i han estat validades per especialistes.

Hi ha un Índex d'esglésies, i un altre de temes il·lustrats, i una Bibliografia d'obres especialitzades i d'obres terminològiques i lexicogràfiques. Les il·lustracions i fotografies aclareixen els termes tractats.

A. N. M.

COL·LABORACIONS

Dels faraons al Rayo Vallecano: el simbolisme de l'abella

VI. La immortalitat de la confitura

Moltes cultures antigues, com egipcis i grecs, creien que l'abella representava l'ànima humana. En la mitologia egípcia, Abait, una criatura que recorda a una abella, guiava les ànimes dels difunts fins els prats d'Aarru, considerats “camps de mel celestials” i que equivaldrien a la “Jerusalem Daurada, beneïda amb la llet i la mel”, destí final dels cristians. El nom *ba* que els egipcis donaven al cos astral o eteri de l'home també es relaciona amb l'abella, perquè *ba* també vol dir “mel”. A

la cultura minoica (de la Creta antiga, entre 3000 i 1100 a.C.), el símbol per l'ànima era l'abella; a la mitologia grega posterior, la mel és aliment d'immortals (els déus) i, sota la forma de nèctar, pot conferir la immortalitat als homes. Igualment, algunes cultures d'Àsia Central i Amèrica precolombina simbolitzaven amb abelles l'ànima que escapava del cos després de la mort.

D'on venen totes aquestes associacions? El símbol, en primer lloc, torna a estar relacionat amb la comunitat: les abelles són com la multitud d'ànimes que treballen al servei dels déus. Però hi ha una explicació molt més terrenal i científica per l'associació entre abelles i immortalitat: l'extraordinari poder conservant de la mel. La mel és, bàsicament, una dissolució concentrada del sucre glucosa en aigua, amb petites (però importants) quantitats d'altres substàncies. Els bacteris i fongs responsables de la putrefacció no poden créixer a les dissolucions molt concentrades de sucres, a causa d'una propietat de les mateixes anomenada pressió osmòtica que, a partir d'una certa concentració de sucre (que la mel supera amb escreix), deshidrata les cèl·lules dels microorganismes i els mata. De fet, les confitures i melmelades es conserven precisament per aquesta raó; si les fem amb poc sucre per que no engreixin, llavors cal afegir-hi un altre conservant.

Els antics coneixien bé les propietats conservants i bactericides de la mel, i les feien servir en medicina i per embalsamar els cadàvers. Diu la llegenda que Alexandre el Gran es va enterrar en un sarcòfag ple a vessar de mel... més o menys com aquells que avui es fan congelar, tot esperant un avenç de la medicina que els pugui tornar a la vida. L'Alcorà parla en termes sagrats de les abelles i la mel, de la que diu que “és el primer

benefici que Déu va donar a la terra”; segons el Profeta, restitueix la vista, conserva la salut i ressuscita els morts.

El neoplatònic Porfiri, pels volts de l'any 300, escrivia: “...la mel és a la vegada catàrtica i conservant en els seus efectes. Molts cossos es protegeixen de la putrefacció amb mel i pot curar úlceres persistents.

És dolça al paladar i la recullen de les flors, amb meravellós art, les flors les abelles, que neixen del bestiar putrefacte.”

En aquestes últimes paraules trobem una altra de les claus per relacionar les abelles amb l'element immortal que hi ha en els éssers vius. Els antics creien que els eixams d'abelles naixien de la putrefacció dels cadàvers dels animals, travessant la pell — potser per les mosques, que fan el mateix brunzit que un eixam. D'ací a pensar que l'ànima humana escapa del cos sota la forma d'abella només hi ha un petit pas. Ho trobem també a l'Antic Testament (Jutges 14:8-10) Samsó, uns dies després de matar el lleó, “...es va desviar per veure el cadàver del lleó, i veié que dins la carcanada del lleó hi havia un eixam d'abelles i mel. La va recollir amb les mans i va seguir caminant i menjant. Quan va trobar-se amb el seu pare i la seva mare, els en va donar perquè en mengessin, però no els va dir que aquella mel l'havia recollida de la carcanada del lleó.” Després, en un banquet, Samsó proposa una endevinalla (14:14) “*Del qui menja n'ha sortit menjar, i del forçut n'ha sortit dolçor.*”

Aquesta sorprenent (i òbviament falsa) hipòtesi sobre l'origen de les abelles podria inspirar-se a la llegenda d'Aristeu, narrada pel ja citat Virgili, al IV llibre de les Geòrgiques: Aristeu, fill d'Apol·lo, posseïa un abellar, però va voler seduir a Euridice, la dona d'Orfeu, i ella, mentre fugia de les seves proposicions, va morir mossegada per una serp. Orfeu, per venjar-se, va destruir l'abellar d'Aristeu. Per calmar la còlera dels déus per la seva falta, Aristeu va sacrificar quatre bous i quatre brauells. De les seves entranyes van sortir nous eixams d'abelles, amb què Aristeu va poder refer l'abellar i ensenyar l'apicultura als homes.

Un altre dels símbols relacionats amb la immortalitat és el de la resurrecció, encara que no són equivalents —de fet, són oposats: per ressuscitar s'ha d'haver mort, i per tant els immortals no poden fer-ho. Com ja hem comentat en articles anteriors, l'associació deriva del fet biològic de la hibernació i què les abelles surten del rusc, aparentment fresques com una rosa, amb els primers dies de la primavera, just en el moment en què les flors de la gatosa (*Ulex europaeus*) comencen a tenyir de groc brillant els costers mediterranis i la durada de la llum solar comença a allargar-se. La mitologia clàssica va

associar les abelles al sol i a la resurrecció —ja hem parlat del mite de Persèfone—, mentre que la tradició cristiana va comparar aquests tres mesos d'inactivitat hivernal amb els tres dies en que el cos de Jesús va desaparèixer, abans de la Resurrecció.

La tradició greco-llatina deia que, de tots els animals, només les abelles baixaren del Paradís. Novament Virgili (Geòrgiques, IV) canta a l'abella immortal que puja en vida als cels. Potser cal relacionar-ho amb les paraules evangèliques: “*Quan el canceller aconseguí de calmar la multitud digué: "Efesis, quin home hi ha que no sàpiga que la ciutat d'Efes és la guardiana del temple de la gran Àrtemis i de la seva estàtua caiguda del cel?"*” (Fets dels Apòstols, 19:35). És a dir, pels grecs, Artemis, l'abella, havia caigut del cel, i a ell havia de tornar.

David Mauleón

LES PORTES ROMÀNIQUES (2)

En el darrera circular acabaven parlant de la decoració de mitja lluna i avançàvem com poc a poc aquest disseny es va anar complicant. Les mitges llunes es tornen volutes o espirals. Així les trobem representades a capitell, timpans i miniats.

També és ara quan els ferros comencen a tenir un nervi central, es a dir la part central de la tira està repicat en forma còncava. Puig i Cadafalch considera que aquestes formes refondides o estriades són les més antigues per què els artesans tenien més temps per elaborar-les. El cert és que aquestes formes perduren en el temps i es fa molt difícil poder dir si són del segle XI, XII o de les reformes del XX.

Els espais buits s'acaben, finalment, omplint amb unes altre bandes més petites també en forma de voluta. La manera de combinar-les farà que les portes estiguin més o menys plenes.

Generalment les podem veure com a la fig. 2, però també, trobem tires que formen una sola espiral i clavades com si fossin les fulles d'una branca, es a dir, totes estan posades en un mateix sentit. Per altra banda, podem trobar dues tires petites clavades en vertical dibuixant una creu.

Fig. 2

Més difícil és trobar tires centrals decorades amb línies gravades fent ziga-zagues, esferes, o sanefes de línies inclinades. Aquests motius es poden veure a la porta del priorat de Santa Maria de Marcèvol.

Podem trobar portes amb només dues bandes de ferro com les que es representen als capitells del claustre de Santa Maria d'Elna, on entre cada cinta hi ha un tirador d'argolla clavat directament a la fusta a la qual s'endevina una decoració estriada i de la que penja una anella estriada. Al capitell on es representa la llegenda de Santa Magdalena Egipciaca del claustre de St Etienne, actualment al museu de Tolosa, podem veure representats tres bandes metàl·liques a cada baten de la porta. Aquestes tires acaben en volutes afrontades i entre les dues espirals sobresurt una petita flor de lis.

Sta Maria d'Elna
S. XI

A Santa Fe de Conques, en el timpà, hi ha representades les dues portes. A la primera, la del infern, hi ha dues tires de ferro, amb funció de anella de polleguera, entre les dues cintes hi ha un forrellat i el pany.

La segona porta, la del paradís, és més decorada a més de les dues cintes que subjecten el batent hi ha dues tires més purament decoratives. La superior s'adapta a la porta amb dues volutes afrontades i acabades en una flor de lis. La inferior és només una senzilla tira que creua la porta. Totes aquestes bandes de ferro tenen un nervi central.

D'altres portes estan completament cobertes de bandes de ferro, en aquest cas, els dos batents de la porta no tenen el mateix nombre de cintes, donat que a la fulla de la dreta s'hi sol posar el forrellat.

Tura Clarà

MARESDÉU ROMÀNIQUES POLICROMADES AMB MOTIU HERÀLDIC

A la policromia de comptades maresdedéu de les acaballes del segle XII i principalment en les d'inici del segle XIII, apareix un motiu heràldic del Casal de Barcelona. Aquest motiu el trobem a les maresdedéu que formaven part del territori del comtat barceloní.

El mestre policromador d'aquestes marededéu va aprofitar l'espai del respatller de les mateixes per inserir el motiu heràldic.

En dues d'elles s'entretingué en policromar les columnes cantoneres del tron o cadira curul amb aquest motiu.

El fet que siguin dos o tres i no quatre els pals policromats, té precedents a tot el llar del segle XIII per part d'alguns membres de la família Reial d'Aragó i Mallorca, com també de fadristerms de la família comtal barcelonina.

Una de les possibilitats del fet heràldic de les nostres Maiestas Mariae és que, quan encara no era un fet la creació posterior Armorial, l'alternança de colors (vermell i groc), simbolitzava ja el Casal de Barcelona. En dues tombes de la catedral gòtica de Girona, la de Ramon Berenguer II Cap d'Estopes (†1082) i en el de la seva besàvia Ermensendis, restaurat l'any 1982, hi veiem a tot el llarg de les tombes romàniques, pals de gules (vermell) i d'or (groc).

Tot això podria tenir dues lectures diferents: la d'acollir-se el Casal català sota la tutela de Maria, o bé que dintre de la Universalitat de Nostra Senyora, aquesta acceptés posar sota el seu emparo a la futura Catalunya.

Suposadament, doncs, l'*artifex theoreticus*, el teòleg monitor de torn, degué aconsellar a l'*artifex practicus*, l'artista policromador, a inserir, dintre de la policromia de les marededéu, les barres de gules i d'or.

Fins ara coneixem la imatge de Sta Maria de Toudell (Vallès Occidental), la de Matadars (Bages), la de St Pau del Camp (Barcelona), la del monestir de St Cugat del Vallès, una marededéu

M. de Toudell

M. de Matadars

St Pau del Camp

procedent d'Osona (M. Marés), altre procedent del Pla de l'Estany (Girona), una de procedència desconeguda (MNAC), altre de M.D.C. Solsona, i la que reproduïm en aquest treball, la de Sta Bàrbara de Pruneres (MNAC).

A. N. M.

ACTIVITATS DEL TRIMESTRE

ABRIL

Dia: 14 Dissabte. **Assemblea General**

Hora: 7h vespre (segona convocatòria)

Lloc: Sala Gòtica de la Cúria Reial

Dia: 15 Diumenge. **Visita Ruïnes Empúries, i esglésies de Sta Margarita i Sta Magdalena.**

Hora: Caseta d'Informació de L'Escala-Empúries

Lloc: 2/4 de 10 matí

Preu: Entrades i dinar 30, 00 Euros (si us quedeu a dinar cal trucar amb antelació al 972 208 222)

MAIG

Dia: 20 Diumenge. **Visita al monestir de Sant Joan les Abadesses.**

Hora: 9 h matí

Lloc: Gasolinera de la Vall de Bianya

JUNY

Dia: 16 Dissabte. **Anada al Rocacorba**, visitant diferents punts d'interès: dòlmens, esglésies i formacions geològiques.

Hora: 9 h matí

Lloc: Davant Santa Maria de Porqueres

Amics de Besalú i el seu comtat

Palau Cúria Reial 17850 Besalú

D. L. GI-1543-2005